

DIGITALNO NASILJE NAD DJECOM: IZAZOVI I POSLJEDICE U BOSNI I HERCEGOVINI

Autor: MAGDALENA GLIGIĆ

e-mail: magdalena.gligic@student.fpn.unibl.org

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci

Uvod: Razvoj interneta i digitalnih tehnologija značajno je promijenio svakodnevicu djece, naročito onih predškolskog i adolescentnog uzrasta, otvarajući im nebrojene mogućnosti za obrazovanje, komunikaciju i zabavu. S druge strane, digitalno okruženje donosi i nove izazove, među kojima se nasilje putem interneta (engl. cyber violence) sve češće prepoznaje kao ozbiljan problem, posebno u Bosni i Hercegovini. Ovaj oblik nasilja, često prikriven i teško uočljiv, može imati dugotrajne psihološke, emocionalne i socijalne posljedice po razvoj djeteta. U savremenim okolnostima, neophodno je uspostaviti sveobuhvatan i koordinisan sistem zaštite djece – kroz aktivnu ulogu roditelja i obrazovnih ustanova, jačanje svijesti i digitalnih vještina kod djece, te prilagođavanje zakonodavnog okvira brzom razvoju digitalnih tehnologija.

Cilj: Cilj rada je istražiti izazove nasilja putem interneta nad djecom, analizirati njegove posljedice te predstaviti mjere zaštite, s naglaskom na ulogu roditelja, obrazovnih institucija i zakonodavnog okvira u prevenciji i zaštiti djece u digitalnom okruženju.

Materijal i metode: Studija je zasnovana na sistematskom pregledu relevantne literature, zvanichnih i statističkih podataka o digitalnim rizicima za djecu. Primijenjene su deskriptivne i analitičke metode za procjenu situacije i predloge odgovarajućih rješenja.

Rezultati: Djeca u Bosni i Hercegovini provode značajno vrijeme na internetu i društvenim mrežama (social media), što ih čini posebno ranjivima na oblike nasilja putem interneta, uključujući: digitalno nasilje (digital violence), seksualno ucjenjivanje putem interneta (sextortion), prividno prijateljstvo s ciljem zloupotrebe (grooming) i izloženost neprimjerenom sadržaju (inappropriate content). Nedovoljna digitalna pismenost roditelja i ograničena kontrola dodatno povećavaju rizik. Efektivna primjena zakonskih i institucionalnih mjera značajno smanjuje učestalost i posledice takvog nasilja.

Zaključak: Sigurno digitalno okruženje zahtijeva edukaciju djece i roditelja, aktivnu ulogu obrazovnih institucija i jačanje zakonodavnog okvira. Implementacija preventivnih mjera doprinosi zaštiti djece i omogućava im optimalan razvoj u digitalnom dobu (digital age).

Ključne riječi: nasilje putem interneta, djeca, digitalne opasnosti, zaštita djece, roditeljska kontrola, zakonodavni okvir.

UVOD

U savremenom društvu, digitalno okruženje postalo je sastavni dio svakodnevnog života djece i adolescenata. Internet, društvene mreže, internet igre i komunikacione platforme pružaju brojne mogućnosti za učenje, kreativno izražavanje i socijalnu povezanost. Ipak, uz sve prednosti koje digitalni svijet nudi, sve je prisutnija pojava digitalnog nasilja (eng. digital violence) – složenog i višedimenzionalnog fenomena koji ozbiljno prijeti bezbjednosti, privatnosti i emocionalnoj stabilnosti djece.

Sve prisutnije učešće djece u digitalnom okruženju, u kombinaciji s njihovom prirodnom radoznalošću i nedovoljno razvijenim životnim iskustvom, čini ih izuzetno ranjivom populacijom u kontekstu savremenih digitalnih rizika. Posmatrajući razvojne faze, mogu se uopšteno izdvojiti tri uzrasne grupe: djeca mlađeg školskog uzrasta (6–10 godina), kod koje dominira pasivno korišćenje sadržaja; preteens i rana adolescencija (11–14 godina), kada počinje aktivno uključivanje u digitalnu komunikaciju; te stariji adolescenti (15–18 godina), izloženi kompleksnim i često prikrivenim oblicima digitalnog nasilja. Ovakvo razgraničenje omogućava bolje razumijevanje specifičnih rizika i razvoj ciljano usmjerenih mjera prevencije (Kowalski & Limber, 2021).

Mlađa djeca su češće izložena neprimjerenim sadržajima i neadekvatnim kontaktima u digitalnom okruženju. Nasuprot tome, adolescenti su podložniji ozbiljnijim oblicima digitalnog nasilja (eng. digital violence), kao što su vršnjačko zlostavljanje putem interneta (eng. cyberbullying), digitalna ucjena (eng. sextortion) i manipulacija s ciljem seksualne eksploatacije (eng. grooming). Digitalno okruženje odlikuju anonimnost korisnika, brzo širenje sadržaja, što nasilnicima omogućava da ostanu neprimijećeni, dok žrtve često ostaju bez odgovarajuće podrške (Machimbarrena i dr., 2023). Ključni faktori rizika uključuju ranu izloženost internetu, nedostatak znanja o digitalnoj sigurnosti, nisku digitalnu pismenost roditelja, kao i nedovoljno kritičko sagledavanje neprovjerenih internetskih sadržaja. Djeca i adolescenti nerijetko nemaju razvijene vještine samostalne zaštite, što ih čini podložnima manipulaciji i uspostavljanju neprimjerenih odnosa s nepoznatim osobama.

Oblici digitalnog nasilja su raznovrsni, a njihove posljedice višestruke – od pojave anksioznosti i depresije, preko smanjenog samopouzdanja i izolacije, do narušavanja školskog uspjeha i poremećenih odnosa s vršnjacima. Prepoznavanje znakova izloženosti nasilju – poput povlačenja, izbjegavanja škole ili promjena u ponašanju – predstavlja prvi korak u pružanju adekvatne podrške (Elsaesser i dr., 2017).

Uloga roditelja, nastavnika i stručnih radnika u prevenciji digitalnog nasilja je ključna. Autoritativni stil roditeljstva, otvorena komunikacija i dosljedno praćenje digitalnih aktivnosti djece pokazali su se kao zaštitni faktori koji doprinose izgradnji otpornosti i razvojno zdravog odnosa prema digitalnom prostoru (Livingstone & Byrne, 2018). Školske institucije imaju dvostruku ulogu – edukativnu i preventivnu – kroz integraciju digitalne pismenosti u nastavni program, sprovođenje radionica i izgradnju kritičkog mišljenja kod učenika.

Pravni okvir Bosne i Hercegovine nominalno prati međunarodne standarde zaštite djece u digitalnom prostoru, ali praktična primjena i dalje zaostaje u odnosu na izazove koje donosi dinamičan tehnološki razvoj. Unapređenje zakonskih rješenja, osnaživanje roditelja i edukacija stručnih kadrova predstavljaju neophodne korake ka stvaranju sigurnijeg digitalnog okruženja.

S obzirom na sve raniju i intenzivniju upotrebu tehnologije među djecom i adolescentima, naročito u lokalnim kontekstima sa ograničenim institucionalnim kapacitetima, nužno je pristupiti ovoj problematici sistemski – kroz identifikaciju faktora rizika, razumijevanje posljedica digitalnog nasilja po mentalno i socijalno zdravlje, te razvoj održivih, koordinisanih mehanizama prevencije i intervencije.

PRISUSTVO DJECE U DIGITALNOM PROSTORU I RIZIČNI FAKTORI

Digitalni svijet postaje sastavni i nezaobilazni dio svakodnevnog života djece, omogućavajući im pristup ogromnom broju informacija, informativnih sadržaja i platformi za socijalnu interakciju. Ovaj neograničeni pristup pruža djeci nove mogućnosti za učenje i razvoj, ali istovremeno nosi i značajne rizike koji proizlaze iz nedovoljno kontrolisanog i nadziranog korištenja digitalnih tehnologija (Byrne i dr., 2016; Smahel i dr., 2020). Razvoj

informativnih i komunikativnih tehnologija (IKT) stvara kompleksan digitalni ekosistem u kojem djeca provode velik dio svog slobodnog vremena, često bez adekvatne zaštite i smjernica odraslih (Livingstone i dr., 2011).

Posebno je važno razumjeti da su djeca kao korisnici interneta izuzetno ranjiva na različite oblike digitalnog nasilja (cyber violence). Ovaj termin obuhvata širok spektar neprihvatljivih ponašanja, uključujući psihološko maltretiranje, prijetnje, ucjene, seksualnu eksploataciju, širenje lažnih informacija, izrugivanje i isključivanje iz digitalnih zajednica. Kod mlađe djece (do 12 godina) posebno se ističu rizici povezani s ranim kontaktom s digitalnim uređajima i sadržajima koje ne razumiju u potpunosti, dok su adolescenti (13–18 godina) mnogo češće izloženi vršnjačkom nasilju, sextortion-u i različitim vrstama socijalnog pritiska na mreži (Livingstone i dr., 2011).

U kontekstu Bosne i Hercegovine, porast broja djece korisnika interneta dodatno naglašava potrebu za efikasnom zaštitom ove ranjive populacije. Trećinu svih korisnika interneta danas čine djeca. Prema podacima Međunarodne unije za telekomunikacije (International Telecommunication Union – ITU), svako treće dijete na globalnom nivou koristi internet (ITU, 2024), dok UNICEF procjenjuje da je čak 71% mladih već aktivno na mreži (UNICEF, 2024). Istovremeno, predviđa se da će se u narednih pet godina procenat djece koja koriste internet udvostručiti. Djeca su trajno i dosljedno prisutna u digitalnom prostoru, pri čemu internet snažno utiče na oblikovanje njihove svakodnevne, identiteta i načina razumijevanja svijeta. Ovo potvrđuje i izvještaj EU Kids Online iz 2020. godine, prema kojem više od 80% djece u Evropi svakodnevno koristi internet, a značajan broj njih izjavljuje da su već doživjeli neki oblik online rizika (Smahel i dr., 2020). S druge strane, značajan broj djece još uvijek nema pristup internetu u svom domu, što predstavlja jedan od ključnih pokazatelja postojanja i produbljivanja digitalnog jaza (UNICEF, 2024).

Rani ulazak djece u digitalni prostor, praćen nedostatkom sistemske edukacije o sigurnosti na internetu i ograničenom digitalnom pismenošću roditelja i staratelja, značajno povećava rizik od različitih oblika nasilja nad djecom u online okruženju. Anonimnost i mogućnost kreiranja lažnih identiteta u cyber prostoru (digitalnom prostoru, cyberspace) omogućavaju zlonamjernim akterima da slobodno pristupaju djeci, plasirajući im neprimjerene sadržaje ili pokušavajući uspostaviti nedozvoljene kontakte. Prema izvještaju Međunarodne unije za telekomunikacije (International Telecommunication Union – ITU), u 2024. godini globalno je više od 5,5 milijardi ljudi online, što čini približno 68% svjetske populacije (ITU, 2024). Posebno zabrinjava podatak da čak 79% mladih uzrasta od 15 do 24 godine redovno koristi internet, čime se potvrđuje dominantna prisutnost djece i adolescenata u digitalnom prostoru.

Djeca koja aktivno učestvuju u interakcijama na društvenim mrežama, online igrama i chat platformama, izložena su povećanom riziku od digitalnog vršnjačkog nasilja (cyberbullying), seksualne eksploatacije i raznih oblika manipulacije, što zahtijeva poseban oprez i zaštitne mehanizme. Istovremeno, izvještaj UNICEF-a za 2024. godinu upozorava da digitalni jaz ostaje značajan problem: dok u zemljama s visokim prihodima pristup internetu ima više od 95% populacije, u zemljama s niskim prihodima taj procenat ne prelazi 26% (UNICEF, 2024). Ova nejednakost dodatno pogoršava položaj djece koja nemaju ravnopravan pristup informacijama, digitalnoj edukaciji i bezbjednosnim resursima, čime se povećava rizik od isključenosti i dodatne ranjivosti u digitalnom okruženju.

Istraživanja pokazuju da djeca u uzrastu od devet do šesnaest godina provode znatan dio svog vremena na internetu, pri čemu više od 60% njih koristi digitalne uređaje svakodnevno, što značajno povećava izloženost rizicima. Novija istraživanja ukazuju i da je pandemija COVID-19 dodatno ubrzala digitalizaciju dječijeg života, provodeći više vremena na internetu, ali i rizike od zloupotreba (UNICEF, 2021). Stoga je prevencija digitalnog nasilja nad djecom višeslojni proces koji podrazumijeva edukaciju djece o pravilnom i sigurnom korištenju interneta, kontinuirani nadzor i podršku roditelja, kao

i regulaciju digitalnog sadržaja i platformi (Livingstone i dr., 2011).

Posebna pažnja mora biti posvećena razvoju digitalne pismenosti kako djece tako i njihovih roditelja i nastavnika, jer samo kroz razumijevanje digitalnog okruženja moguće je pravovremeno prepoznati i spriječiti pojavu nasilja i zloupotreba. Takođe, neophodno je unaprijediti pravne i institucionalne mehanizme zaštite djece u digitalnom prostoru, uključujući brzu reakciju nadležnih organa i dostupnost adekvatne psihosocijalne podrške žrtvama (Smahel i dr., 2020).

Uzimajući u obzir sve navedeno, kreiranje sigurnijeg digitalnog okruženja za djecu predstavlja prioritet kako bi se omogućilo korištenje interneta kao resursa za obrazovanje, komunikaciju i kreativni razvoj, bez izlaganja opasnim i štetnim sadržajima i situacijama. Efikasna zaštita djece od digitalnog nasilja zahtijeva zajednički napor porodice, obrazovnih institucija, zakonodavnih tijela i pružalaca digitalnih usluga (Kokkinos, Antoniadou & Markos, 2014).

Kanali izloženosti i rizici digitalnog nasilja nad djecom

Digitalno nasilje (digital violence) predstavlja sve prisutniji oblik zlostavljanja među djecom, a realizuje se putem različitih digitalnih kanala i platformi. Prema Kuzmanoviću i saradnicima (2016: 19), najčešći kanali za vršenje digitalnog nasilja uključuju:

1. Društvene mreže i platforme za dijeljenje video-sadržaja (npr. Facebook, Google+, MySpace, Twitter, Omegle, YouTube, Instagram, Flickr, Snapchat i dr.);
2. SMS poruke i telefonske pozive;
3. Instant poruke i tekstualne poruke (npr. WhatsApp, Skype, Viber i dr.);
4. Slikovne poruke i video-materijale;
5. Pričaonice ili sobe za chatovanje;
6. Blogove i forume;
7. Online video-igre.

Digitalno nasilje se razlikuje od tradicionalnog nasilja „licem u lice“ u dva ključna aspekta. Prvo, za njegovo vršenje potrebni su pristup digitalnim medijima i namjera za agresivnim ponašanjem, bez uticaja fizičke snage. Drugo, ono je trajno — za razliku od nasilja „licem u lice“, ostaje dostupno žrtvi i u odsustvu počinioca (Smahel, Blinka & Ledabyl 2020).

Kod mlađe djece, koja tek počinju koristiti digitalne tehnologije i nemaju razvijene kritičke sposobnosti i emocionalnu zrelost, izloženost internetu nosi posebne rizike. Ona lako prihvataju sadržaje kao istinite, oponašaju nasilna ponašanja i mogu razviti toleranciju prema digitalnom zlostavljanju. Adolescenti su pak podložniji vršnjačkim pritiscima, ucjenama i seksualnoj eksploataciji, što zahtijeva specifične mjere zaštite. Djeca često nisu svjesna posljedica dijeljenja ličnih podataka, otkrivanja informacija strancima ili učestvovanja u neprovjerenim online interakcijama. Anonimnost, lažni profili i nedostatak efikasnih sigurnosnih mehanizama na platformama dodatno povećavaju rizik od manipulacije i zloupotrebe (Smahel, Blinka & Ledabyl 2020).

Zbog potrebe za prihvatanjem i socijalnim kontaktom, naročito mlađa djeca komuniciraju s nepoznatim osobama putem aplikacija koje nisu prilagođene njihovom uzrastu. U tom kontekstu, roditelji, nastavnici i stručnjaci imaju ključnu ulogu u stvaranju sigurnog digitalnog okruženja kroz redovne razgovore, upoznavanje s rizicima i razvijanje odgovornog ponašanja. Važno je osnažiti digitalne kompetencije odraslih radi pravovremenog prepoznavanja znakova digitalnog nasilja (UNICEF, 2021).

S obzirom na ubrzan razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, neophodno je uspostaviti regulatorne mehanizme i tehničke barijere koje će spriječiti pristup djece

neprimjerenim sadržajima. Time se doprinosi prevenciji nasilja i zdravom digitalnom razvoju djeteta, usmjerenom ka obrazovanju, kreativnosti i sigurnoj socijalizaciji.

Oblici i manifestacije digitalnog nasilja

Digitalno nasilje nad djecom je složen fenomen koji obuhvata različite štetne aktivnosti u digitalnom prostoru, direktno pogađajući njihovo psihološko, emocionalno i socijalno blagostanje. Oblici poput digitalnog vršnjačkog maltretiranja uključuju ponovljene uvrede, omalovažavanje, širenje lažnih informacija i eksploataciju ličnih podataka, što može izazvati nesigurnost, depresiju, anksioznost, pa čak i suicidalne misli (Livingstone, Stoilova & Nardagiri 2021).

U Bosni i Hercegovini, početkom 2024. godine, internet koristi oko 83,4% stanovništva, a djeca od najranijeg doba provode sve više vremena na mreži, često bez odgovarajućeg nadzora (DataReportal, 2024). Zvanični podaci ukazuju na to da djeca već sa šest godina koriste društvene mreže i aplikacije, čime se povećava njihova izloženost digitalnim rizicima. Zajedničko istraživanje CRA i UNICEF-a u BiH iz 2024. godine ukazuje na to da je više od 50% djece iskusilo neprijatna ili uznemirujuća iskustva na internetu, dok više od 85% njih nikada nije razgovaralo s odraslima o tim iskustvima. Poražavajući je i podatak da svaki drugi ispitanik mlađi od 11 godina već ima profil na nekoj društvenoj mreži (CRA i UNICEF, 2024)¹.

Posebno opasni su slučajevi gdje odrasle osobe koriste lažne profile da steknu povjerenje djece s ciljem seksualne eksploatacije. Ova manipulacija često počinje bezazleno, ali se postepeno pojačava, otežavajući identifikaciju počinitelaca.

Ucjena eksplicitnim sadržajem (eng. sextortion) sve je češći oblik nasilja, gdje su djeca prisiljena na slanje eksplicitnih fotografija ili video-snimaka pod prijetnjom njihovog objavljivanja, što donosi ozbiljne emocionalne i pravne posljedice.

Pored toga, često dolazi do ugrožavanja privatnosti i krađe digitalnog identiteta jer djeca ne poznaju dovoljno načine zaštite ličnih podataka i sigurnosne postavke platformi. Posljedice ovoga mogu biti neovlašteni pristupi i psihosocijalni problemi (Livingstone & Stoilova, 2021).

Internet nasilje i vršnjačko digitalno maltretiranje su danas svakodnevica — djeca su izložena vrijeđanju, isključivanju i javnom ponižavanju na društvenim mrežama, chat aplikacijama i online igrima, što rezultira narušenim samopouzdanjem i socijalnom izolacijom. Anonimnost interneta dodatno otežava pronalazak počinioca (European Commission, 2023).

Takođe, djeca su izložena i neprimjerenim sadržajima — nasilnim, pornografskim, manipulativnim — kao i lažnim profilima i marketinškim trikovima, što može negativno uticati na njihovo poimanje međuljudskih odnosa i društvenih normi.

Prekomjerna upotreba interneta vodi ka digitalnoj zavisnosti, smanjenju fizičke aktivnosti, zanemarivanju školskih obaveza i narušavanju socijalnih odnosa u stvarnom životu (European Commission, 2023).

Sve ove manifestacije digitalnog nasilja imaju ozbiljan uticaj na psihološki, socijalni i obrazovni razvoj djece, naglašavajući potrebu za hitnim uspostavljanjem preventivnih i zaštitnih mjera na svim nivoima.

1 CRA & UNICEF (2024). Istraživanje o digitalnim navikama i sigurnosti djece u BiH. Regulatorna agencija za komunikacije i UNICEF BiH. Preuzeto sa: <https://www.unicef.org/bih/>

Rani znakovi digitalnog nasilja kod djece

Rano prepoznavanje znakova digitalnog nasilja ključno je za pravovremenu intervenciju i zaštitu djece i adolescenata. Važno je napomenuti da u predškolskom uzrastu stručnjaci i vaspitači sve češće ističu potrebu ograničavanja upotrebe digitalnih tehnologija i interneta, preporučujući roditeljima da mlađa djeca uopšte ne koriste internet, ili da ga koriste u strogo kontrolisanim uslovima, kako bi se sačuvalo njihovo emocionalno i kognitivno zdravlje (American Academy of Pediatrics, 2016). Ovakav pristup doprinosi prevenciji ranih oblika izloženosti potencijalnim rizicima digitalnog nasilja.

Kod mlađe djece, rani znakovi izloženosti nasilju u digitalnom prostoru manifestuju se kroz promjene u ponašanju i emocionalnom stanju. Na primjer, dijete može pokazivati uznemirenost ili anksioznost tokom ili nakon korišćenja interneta, smanjenu želju za korišćenjem digitalnih uređaja iz straha ili izbjegavanja neprijatnih iskustava, ili prekomjernu uključenost u internet kao način bjekstva od stvarnosti. Često djeca postaju izrazito oprezna u vezi sa svojim digitalnim aktivnostima — mijenjaju lozinke, brišu poruke ili skrivaju aktivnosti od roditelja. Takođe, dijete koje je izloženo prijetnjama na internetu može potpuno izbjegavati korišćenje popularnih platformi i zatvarati profile (Livingstone i dr., 2021; Moreno i dr., 2020).

Emocionalni i socijalni uticaji digitalnog nasilja kod mlađe djece uključuju povlačenje iz društvenih aktivnosti, povećanu razdražljivost, osjećaj usamljenosti, smanjenje samopouzdanja i osjećaj bespomoćnosti. Česta su i fizička ispoljavanja stresa kao što su glavobolje, bolovi u stomaku, poremećaji sna i promjene u apetitu. Izostajanje iz škole ili izbjegavanje vršnjačkih druženja može biti prvi alarm da dijete prolazi kroz teškoće povezane s digitalnim nasiljem (Livingstone i dr., 2021).

Kod adolescenata, znakovi digitalnog nasilja mogu biti suptilniji, ali i opasniji po psihološko stanje. Tinejdžeri često kriju svoja iskustva, dramatično mijenjaju raspoloženje nakon korišćenja interneta, izbjegavaju razgovore o digitalnim aktivnostima i pokazuju znakove anksioznosti, depresije ili niskog samopoštovanja. U adolescenciji se često javljaju i problemi sa školskim uspjehom, pad motivacije i koncentracije, kao i socijalna izolacija. Smith i saradnici (2022) ističu da je kod tinejdžera ključno obratiti pažnju na nagle promjene u ponašanju, povećanu zatvorenost, kao i na izražavanje osjećaja bespomoćnosti i beznađe — sve to mogu biti indikatori da su izloženi digitalnom nasilju (Smith i dr., 2022).

Otvoreni dijalog sa djecom i adolescentima o bezbjednom korišćenju interneta i potencijalnim rizicima digitalnog svijeta ključan je za izgradnju povjerenja i omogućavanje pravovremenih reakcija. Roditelji, nastavnici i stručnjaci treba da budu osposobljeni i informisani o alatima i tehnikama za prepoznavanje i reagovanje na ove znakove. Osnježivanje odraslih kroz stalno usavršavanje digitalnih vještina omogućava efikasniju zaštitu i podršku djeci i mladima (Moreno i dr., 2020).

Sve navedeno ukazuje na to da rano prepoznavanje znakova digitalnog nasilja nije samo prevencija negativnih psiholoških i socijalnih posljedica, već i temelj za izgradnju sigurnijeg i zdravijeg digitalnog okruženja za najmlađe korisnike interneta.

Uloge u digitalnom nasilju djece

Digitalno nasilje predstavlja sve ozbiljniji izazov u savremenom društvu, naročito kada su u pitanju djeca i adolescenti koji se sve ranije i intenzivnije uključuju u digitalno okruženje. Razumijevanje dinamike ovog oblika nasilja zahtijeva uvid u različite uloge koje mladi zauzimaju — nasilnik, žrtva i tzv. nasilnik – žrtva — što u velikoj mjeri određuje kako će se situacija razvijati i koliko će štetne posljedice biti po pojedinca. Kako ističe Staksrud (2022), ove uloge u digitalnom nasilju često nisu statične već se međusobno prepliću i transformišu u skladu s kontekstom, emocionalnim razvojem djeteta i podrškom koju

ono ima u stvarnom životu (digital roles) (Staksrud, 2022).

U predškolskom uzrastu sve veća digitalizacija života djece ogleda se kroz učestalo korišćenje pametnih uređaja za gledanje animiranih sadržaja, slušanje pjesmica i igranje igrica. Vaspitači i roditelji često zanemaruju činjenicu da brojni sadržaji nisu prilagođeni kognitivnom i emocionalnom razvoju djece tog uzrasta. Djeca oponašaju ono što vide — agresivne scene, nepristojne izraze, stereotipna ponašanja — nesvjesna razlika između prihvatljivog i neprihvatljivog (modelling behaviour). Reklame sa neprimjerenim vizualima i porukama dodatno pojačavaju konfuziju, dok pasivno izlaganje ekranima umanjuje razvoj kritičkog mišljenja i emocionalne samoregulacije.

U školskom i naročito adolescentnom periodu, djeca postaju aktivniji učesnici u digitalnom okruženju. Njihova komunikacija prelazi u privatne poruke, grupne četove i društvene mreže, gdje se sve češće susreću s oblicima nasilja kao što su ismijavanje, ponižavanje, isključivanje iz digitalnih zajednica, ucjenjivanje, širenje neprovjerenih informacija i seksualno uznemiravanje (cyberbullying). Prema istraživanju Kuzmanovića i saradnika (2016), broj djece koja se izjašnjavaju kao žrtve digitalnog nasilja daleko prevazilazi broj onih koji se identifikuju kao nasilnici. Istraživanje je pokazalo da je 20,6% adolescenata bilo izloženo nasilju, dok je svega 4,4% priznalo da su bili počinioци, a 5,4% se našlo u ulozi nasilnik – žrtva (Kuzmanović i dr., 2016).

Ova treća kategorija posebno je značajna jer se djeca, nakon što dožive nasilje, nerijetko i sama okreću istom obrascu ponašanja kako bi povratila osjećaj kontrole i moći. Takva djeca najčešće imaju manjak podrške u stvarnom životu, narušene porodične odnose i nisku emocionalnu pismenost, što ih čini ranjivima i sklonim agresiji prema drugima (victim–offender overlap) (Smith i dr., 2021).

Uloga nasilnika u digitalnom okruženju nije homogena i može poprimiti različite oblike. Umjesto zastarjelih kategorizacija, savremeni autori opisuju tipologije nasilničkog ponašanja na osnovu motivacije, načina komunikacije i odnosa prema žrtvi. Nasilnici često iskorištavaju anonimnost i tehničke mogućnosti platformi kako bi javno ponizili vršnjake, objavili kompromitujuće sadržaje ili izvršili pritisak putem manipulacije. U adolescenciji je posebno prisutan oblik tzv. emocionalnog nasilja — korišćenje osjećaja krivice, stida ili prijetnji kako bi se kontrolisalo ponašanje druge osobe (emotional coercion).

Pored nasilnika i žrtve, značajnu ulogu imaju i posmatrači. Djeca i adolescenti koji svjedoče digitalnom nasilju često ostaju pasivni iz straha da ne postanu sljedeća meta, zbog nedostatka znanja kako da reaguju ili iz uvjerenja da je riječ o „šali”. No, njihova pasivnost može biti tihi pristanak i ohrabrenje nasilniku. S druge strane, empatični posmatrači koji prepoznaju neprihvatljivo ponašanje i odluče se za podršku žrtvi čine ključnu razliku. Kako navode Livingstone i dr. (2023), ohrabriranje pozitivnih intervencija posmatrača može imati direktan efekat na smanjenje učestalosti nasilja u digitalnom okruženju (bystander intervention) (Livingstone i dr., 2023).

Osim toga, dinamičnost digitalnog prostora — njegovu dostupnost 24/7, mogućnost brzog dijeljenja sadržaja i zadržavanja tragova nasilja — čini ovaj oblik nasilja posebno štetnim. Djeca i adolescenti često nemaju kapacitet da se nose sa posljedicama digitalnog nasilja, pa se ono može manifestovati kroz povlačenje, depresivne simptome, pad školskog uspjeha ili čak autodestruktivna ponašanja.

Zbog svega navedenog, jasno razumijevanje uloga u digitalnom nasilju i njihovo prepoznavanje u različitim uzrastima od presudnog su značaja za uspješnu prevenciju. Redovno informisanje roditelja, nastavnika i stručnjaka mora biti usmjerena ne samo na tehničke aspekte zaštite već i na razvijanje emocionalne pismenosti, medijske svijesti i otvorenog dijaloga sa djecom.

Posljedice digitalnog nasilja

Digitalno nasilje nad djecom i adolescentima ostavlja složene i duboke posljedice koje se reflektuju na njihov emocionalni, psihološki, socijalni, obrazovni i fizički razvoj. Iako se svi uzrasti mogu suočiti sa sličnim oblicima rizika u digitalnom okruženju, način na koji se te posljedice ispoljavaju zavisi od doba djeteta, stepena njegove digitalne uključenosti, kao i prisustva podrške iz neposrednog okruženja.

Kod djece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta posljedice digitalnog nasilja često su prikrivene i manifestuju se kroz promjene u ponašanju i emocionalnu nestabilnost. Djeca u ovoj razvojnoj fazi nemaju razvijene kognitivne i jezičke kapacitete da verbalizuju ono što doživljavaju na internetu. Zbog toga prvi znaci mogu biti učestale epizode tuge, anksioznosti, promjene raspoloženja, povlačenje iz svakodnevnih aktivnosti i regresivne reakcije, poput ponovnog mokrenja u krevetu, odbijanja da idu u vrtić ili školu, te iznenadna potreba za bliskošću s roditeljima. Učestale su i fizičke manifestacije – glavobolje, bolovi u stomaku, problemi sa snom i promjene apetita – koje odrasli često pogrešno tumače kao znak bolesti, iako su zapravo rezultat emocionalnog stresa izazvanog digitalnim sadržajem².

Pored toga, mlađa djeca mogu biti izložena neprimjerenim reklamama, nasilnim igrama ili komunikaciji s nepoznatim osobama putem aplikacija koje im nisu prilagođene. Nedovoljna medijska pismenost i odsustvo nadzora dovode do toga da dijete ne može prepoznati rizičnu situaciju niti zatražiti pomoć. Istraživanje UNICEF-a u Bosni i Hercegovini iz 2024. godine pokazuje da je više od polovine djece mlađe od 11 godina imalo aktivne profile na društvenim mrežama, uprkos preporukama da takav pristup bude ograničen (UNICEF BiH, 2024). Ovo ukazuje na sve veću izloženost najmlađih korisnika internetu bez adekvatne zaštite i kontrole.

Adolescenti, s druge strane, češće se suočavaju s kompleksnijim oblicima digitalnog nasilja. U ovom uzrastu, nasilje putem društvenih mreža, aplikacija za dopisivanje i online igrice često uključuje uvrede, isključivanje iz digitalnih zajednica, širenje lažnih informacija, snimaka ili fotografija bez saglasnosti, kao i seksualno ucjenjivanje (sextortion) i digitalno proganjanje. Potreba za prihvatanjem i identitetsko oblikovanje koje obilježava adolescenciju čini ih izrazito osjetljivim na ovakve oblike nasilja, a reakcije su često burne i ozbiljne. Tinejdžeri mogu razviti osjećaj stida, bespomoćnosti, depresivne simptome, a u težim slučajevima čak i suicidalne misli. Strah od osude i gubitka socijalnog statusa dodatno otežava njihovu spremnost da zatraže pomoć (Kuzmanović, Popadić & Pavlović, 2016).

Socijalne posljedice digitalnog nasilja ogledaju se kroz povlačenje iz vršnjačkih odnosa, pad samopouzdanja i narušavanje međuljudskih veza. U školskom kontekstu, posljedice uključuju smanjenu koncentraciju, pad motivacije i uspjeha, kao i učestalo izostajanje s nastave.

Fizičke posljedice nisu zanemarljive ni kod djece ni kod adolescenata. Stalne tenzije izazvane digitalnim pritiscima i maltretiranjem izazivaju hronični stres, nesanicu, umor i somatske tegobe. Takođe, postoji ozbiljna opasnost od krađe identiteta i zloupotrebe ličnih podataka, s obzirom na to da većina djece i mladih ne posjeduje adekvatna znanja o digitalnoj bezbjednosti (UNICEF & ITU, 2024).

Digitalno nasilje ostavlja dugotrajne posljedice koje se mogu protezati i u odraslo doba ako izostane pravovremena intervencija. Djeca i adolescenti kojima nije pružena emocionalna podrška i pomoć mogu razviti trajne probleme u odnosima, teškoće u samopouzda-

2 Na ove simptome posebno upozoravaju savremene studije o uticaju digitalnog nasilja na djecu ranog uzrasta, uključujući i istraživanja sprovedena u okviru projekta „Zaštita djece u digitalnom okruženju“ (UNICEF, 2024).

nju i osjećaju sigurnosti. Zbog toga je od ključne važnosti da odrasli – roditelji, nastavnici, vaspitači i stručnjaci – razviju svijest o oblicima i posljedicama digitalnog nasilja, te djeluju preventivno i odgovorno, s obzirom na razvojne specifičnosti djece različitih uzrasta.

STRATEGIJE ZAŠTITE PRIVATNOSTI I SIGURNOSTI DJECE NA INTERNETU

U današnjem digitalnom dobu zaštita privatnosti i bezbjednosti djece i mladih zahtijeva pažljivo osmišljen i višeslojan pristup. Evropska inicijativa „Better Internet for Kids (BIK+)“ iz 2022. godine snažno ističe tri osnovna stuba: bezbjedno digitalno iskustvo, osnaživanje mladih kroz razvoj digitalnih vještina i aktivno uključivanje djece u kreiranje sigurnog internet okruženja³. Ovaj sveobuhvatni pristup jasno pokazuje da zaštita prava djece na mreži mora biti trajna i kontinuirana aktivnost, a ne samo povremena reakcija.

Ključno je da djeca i mladi shvate šta znači imati kontrolu nad sopstvenim ličnim podacima, kome ih i u kojoj mjeri žele otkriti. Uloga roditelja, nastavnika i vaspitača u ovom procesu je nezamjenjiva — oni moraju biti vodiči i primjeri odgovornog ponašanja u digitalnom svijetu. Prema izvještaju UNICEF-a Bosne i Hercegovine za 2024. godinu, čak 93 % djece uzrasta od 7 do 18 godina koristi pametne telefone, ali svega oko 70% njih je prošlo edukaciju o bezbjednom korištenju interneta⁴. Ovi podaci ukazuju na ozbiljan izazov: veliki broj djece izložen je rizicima bez adekvatne pripreme i zaštite.

Tehničke mjere zaštite, kao što su podešavanja privatnosti na društvenim mrežama, ograničavanje pristupa neprimjerenim sadržajima i mogućnost blokiranja nepoželjnih korisnika, predstavljaju neophodne korake u stvaranju sigurnijeg digitalnog okruženja. Evropske smjernice za zaštitu djece na internetu naglašavaju važnost ovih mjera kao standarda koje svaka platforma treba da poštuje⁵.

Roditeljska kontrola i nadzor digitalnih aktivnosti postaju efikasniji zahvaljujući savremenim aplikacijama kao što su Google Family Link, Qustodio ili Kaspersky Safe Kids, koje omogućavaju praćenje vremena provedenog na uređaju, kontrolu pristupa sadržajima i nadzor online komunikacije. Međutim, novija istraživanja upozoravaju da ovi alati ne smiju predstavljati dodatni rizik po privatnost djece, već da moraju biti pažljivo birani i korišteni⁶.

Pored tehničkih rješenja, društvena podrška je od presudnog značaja. Škole, nevladine organizacije i relevantne institucije treba da kontinuirano rade na blagovremenom informisanju, osnaživanju djece i roditelja, te na kreiranju pristupačnih servisa za prijavljivanje neprijatnih i opasnih digitalnih sadržaja. U Bosni i Hercegovini postoje pozitivni primjeri takvih projekata u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, usmjereni na prevenciju digitalnih rizika i zaštitu djece⁷.

Zakonska regulativa mora ići ukorak sa tehnološkim razvojem, postavljajući jasne obaveze pred digitalne platforme — od verifikacije starosnog doba korisnika, preko transparentnosti algoritama, do sankcija za kršenje prava na privatnost. Evropski zakon o digitalnim uslugama (Digital Services Act) pruža jasan model i smjernice koje bi i domaće

3 European Commission. (2022). Better Internet for Kids (BIK+) Strategy. Preuzeto sa: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282022%29733663

4 UNICEF Bosnia and Herzegovina. (2024). Izvještaj o pristupu i sigurnosti djece na internetu. Preuzeto sa <https://www.unicef.org/bih/en/press-releases/93-children-bosnia-and-herzegovina-have-access-smartphones>

5 European Commission. (2023). EU Guidelines for the Protection of Minors Online. Preuzeto sa: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/news/new-eu-guidelines-protection-minors>

6 Privacy International. (2025). Surveillance Disguised as Protection: Evaluating Parental Control Apps. Preuzeto sa: <https://arxiv.org/abs/2504.16087>

7 BLSP RS/BD. (2023). Projekat Legalne socijalizacije i prevencije maloljetničke delinkvencije. Interni izvještaj.

zakonodavstvo trebalo da prati⁸.

Sveobuhvatna zaštita djece u digitalnom svijetu može se ostvariti samo kroz sinergiju tehnoloških, edukativnih i zakonskih mjera, uz prilagođavanje specifičnostima različitih razvojnih faza djece i omladine. Samo na taj način možemo osigurati da digitalno okruženje bude sigurno mjesto za rast, razvoj i slobodno izražavanje, bez straha od zloupotrebe ili nasilja.

PODIZANJE SVIJEŠTI DJECE O DIGITALNOM NASILJU

Razvijanje znanja i vještina kod djece i mladih o digitalnom nasilju predstavlja ključni segment njihove zaštite i osnaživanja u savremenom digitalnom okruženju. Tehničke mjere, poput roditeljskih kontrola, samo su jedan element zaštite; jednako važni su informisanje, podizanje svijesti i izgradnja digitalne otpornosti kod djece i mladih. Ovaj proces obuhvata ne samo učenike već i roditelje, staratelje i nastavnike, kako bi se stvorio sistem podrške koji omogućava prepoznavanje i pravovremeno reagovanje na slučajeve digitalnog nasilja.

U Bosni i Hercegovini, uključujući Republiku Srpsku, proces informisanja i osnaživanja realizuje se kroz školske programe, radionice, online kurseve i kampanje podizanja svijesti. Škole organizuju predavanja i interaktivne radionice o cyberbullyingu, vršnjačkom nasilju i sigurnom korištenju interneta. Programi su prilagođeni različitim uzrastima, s naglaskom na praktičnu primjenu znanja: učenici uče kako prepoznati nasilničko ponašanje, reagovati na neprihvatljive situacije i zaštititi sebe i druge.

Porukom „Ne zatvarajmo oči! Zaštitimo djecu na internetu“, kompanija m:tel je zajedno sa UNICEF-om u BiH i Plavim telefonom započela aktivnosti u okviru društveno odgovornih kampanja čiji je cilj podizanje svijesti o bezbjednosti djece i mladih u online okruženju, kao i važnosti uključivanja roditelja u svakodnevne probleme s kojima se ova populacija susreće na internetu. Kampanja nudi informativne sadržaje, vodiče i radionice za roditelje i nastavnike, omogućavajući im da bolje razumiju digitalne izazove s kojima se djeca suočavaju.

Povećana upotreba interneta i društvenih mreža dovela je do rasta količine neprihvatljivog sadržaja koji djeca i mladi samostalno kreiraju i dijele, što može imati ozbiljne posljedice, uključujući seksualno iznudaivanje i prinudu. Kreiranje i dijeljenje ovakvog sadržaja, često kroz aplikacije za razmjenu poruka i društvene mreže, naglašava potrebu za kontinuiranim aktivnostima podizanja svijesti i razvijanja vještina sigurnog digitalnog ponašanja.

Zloupotreba djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija predstavlja globalni problem i jedan od raširenijih oblika seksualnog zlostavljanja djece i maloljetnika u savremenom društvu. Na inicijativu AMBER Alert Europe, nevladine organizacije i službenici za sprovođenje zakona iz 28 zemalja pokrenuli su kampanju prevencije pod motom „RAZMISLITE PRIJE NEGO PODIJELITE“. U BiH, Centar za sigurni Internet, Ministarstvo sigurnosti, policijske agencije i Federalno ministarstvo obrazovanja podržali su realizaciju ovog jednogodišnjeg programa, osiguravajući intenzivnu saradnju u podizanju svijesti djece, mladih, roditelja i stručnjaka o mogućnostima suzbijanja digitalnog nasilja.

Osim formalnih obrazovnih programa, građanima je dostupna besplatna SOS linija Centra za sigurni Internet (080022323), putem koje se može prijaviti nasilje nad djecom u digitalnom okruženju, ili putem e-maila podrska@sigurnodijete.ba. Ove inicijative omogućavaju brzu reakciju i pružaju podršku žrtvama, čime se smanjuju negativne posljedice

8 European Commission. (2023). Digital Services Act – Protecting Minors Online. Preuzeto sa: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/digital-and-information-society_en

digitalnog nasilja i jača osjećaj sigurnosti kod djece i mladih.

Dodatno, saradnja sa nevladinim organizacijama i IKT kompanijama omogućava kreiranje interaktivnih alata i multimedijalnih resursa za djecu i mlade. Online igre, video-materijali i edukativne platforme razvijaju digitalnu pismenost, osnažujući učenike da postanu aktivni i odgovorni korisnici interneta. Posebno je naglašena potreba za razumijevanjem prava djece i mladih, uključujući mogućnost prijavljivanja nasilja i traženja pomoći u slučajevima vršnjačkog ili cyber nasilja.

Uloga roditelja i zajednice u edukaciji o digitalnom nasilju ostaje presudna. Roditelji se kroz radionice i edukativne materijale upoznaju sa rizicima digitalnog okruženja, strategijama zaštite djece i načinima komunikacije o osjetljivim temama. Dvosmjerna komunikacija između škole, porodice i relevantnih institucija omogućava brzu identifikaciju problema i pružanje podrške žrtvama digitalnog nasilja, čime se razvija osjećaj sigurnosti i povjerenja kod djece.

Kroz kontinuirane aktivnosti usmjerene na informisanje i osnaživanje, kao i kroz društveno odgovorne kampanje, mladi u BiH stiču znanja i vještine neophodne za bezbjedno korištenje interneta, razvijanje otpornosti i kritičkog mišljenja. Uključivanjem digitalne pismenosti, medijske pismenosti i svijesti o dječijim pravima u nastavni proces i širu društvenu praksu, gradi se sigurnije i podržavajuće okruženje za rast i razvoj djece i mladih u savremenom digitalnom okruženju.

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE ZAŠTITE DJECE OD DIGITALNOG NASILJA

Efikasna zaštita djece od digitalnog nasilja zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje razvoj pravnog okvira, strateških programa i jačanje kapaciteta svih aktera u vaspitanju i obrazovanju. U tom kontekstu, neophodno je unaprijediti protokole postupanja u slučaju nasilja u školama, kako bi se uključile specifične procedure za digitalno nasilje, omogućavajući pravovremenu i adekvatnu reakciju. Takođe, važno je uspostaviti sveobuhvatan državni program prevencije koji podrazumijeva kontinuirane aktivnosti usmjerene na informisanje, podizanje svijesti, izgradnju kapaciteta i sistemski monitoring nasilničkog ponašanja u digitalnom okruženju. Zakonska regulativa treba pratiti savremene izazove interneta, pružajući jasne mehanizme zaštite i sankcionisanja.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti mlađoj djeci, budući da se ona često prvi put susreću s digitalnim okruženjem bez dovoljno razvijenih vještina kritičkog sagledavanja sadržaja. U njihovom slučaju, zaštita mora obuhvatiti programe prilagođene uzrastu, koji razvijaju osnovne vještine sigurnog korištenja interneta i prepoznavanja neprimjerenih sadržaja. Od ključnog značaja je uključivanje roditelja kroz praktične vodiče i smjernice, uz jasno definisana pravila za korištenje digitalnih uređaja. Aktivnosti poput igara, radionica i interaktivnih priča o sigurnom ponašanju na internetu predstavljaju efikasan način da mlađa djeca razviju kritičko mišljenje i emocionalnu otpornost.

Profesionalci u školama treba da budu osposobljeni kroz specijalizovane programe koji obuhvataju digitalne medije i digitalnu pismenost, s posebnim fokusom na prepoznavanje i reagovanje na digitalno nasilje. Važno je raditi kako sa žrtvama tako i sa počiniocima nasilja, razvijajući kompetencije za konstruktivne intervencije i rehabilitaciju. Smjernice za postupanje u slučaju nasilja treba prilagoditi specifičnostima digitalnog okruženja, pri čemu je izgradnja odnosa povjerenja sa djecom od ključne važnosti. Takav pristup omogućava slobodno prijavljivanje problema i pruža prostor za otvoren dijalog, pri čemu se kod mlađih uzrasta posebno koriste metode razvijanja pozitivnih afirmacija i aktivne komunikacije prilagođene njihovom nivou razvoja.

Uvođenje ovih mjera stvara temelje za sigurnije digitalno okruženje, osnažuje profesionalce u školama i jača kapacitete zajednice u prepoznavanju, prevenciji i reagovanju

na digitalno nasilje. Na taj način, zaštita djece postaje integralni dio odgovornog pristupa savremenom obrazovanju i vaspitanju.

PРАВНА ЗАШТИТА ДЈЕЦЕ ОД DIGITALNOG NASILJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Digitalno nasilje predstavlja sve prisutniji oblik ugrožavanja djece i mladih u digitalnom okruženju, uključujući uznemiravanje, prijetnje, širenje privatnih sadržaja, online maltretiranje, te seksualnu eksploataciju. S obzirom na ubrzani razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija i sve veći uticaj interneta u svakodnevnom životu, Bosna i Hercegovina je razvila pravni okvir koji omogućava zaštitu djece i mladih u digitalnom prostoru. Međutim, izazovi ostaju, jer digitalno nasilje često nadilazi granice tradicionalnih pravnih kategorija (Vujović, 2021).

Krivični zakoni BiH⁹ sadrže odredbe koje se mogu primijeniti na slučajeve cyber nasilja. Iako se ovaj fenomen ne definiše eksplicitno, krivična djela kao što su prijetnje, uznemiravanje, zloupotreba ličnih podataka i napadi na informacione sisteme omogućavaju procesuiranje počinilaca u digitalnom okruženju. Posebnu pažnju privlače odredbe koje se odnose na dječiju pornografiju i iskorištavanje djece u pornografske svrhe, uključujući snimanje, distribuciju, posjedovanje ili navođenje djece i maloljetnika na učestvovanje u takvim sadržajima, čime se pruža pravni osnov za zaštitu najranjivijih korisnika interneta.

Zaštita ličnih podataka i privatnosti dodatno je osigurana Zakonom o zaštiti ličnih podataka BiH¹⁰, koji reguliše obradu i čuvanje podataka građana, uključujući i informacije o djeci. Ove odredbe omogućavaju kontrolu nad ličnim informacijama, fotografijama i video-materijalima, te smanjuju rizik od zloupotrebe u digitalnom prostoru. Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu¹¹ pruža dodatni okvir za zaštitu djece, posebno u kontekstu distribucije neprikladnog sadržaja ili elektronskih prijetnji, iako je primarno usmjeren na regulisanje elektronskih transakcija.

Bosna i Hercegovina je potpisnica brojnih međunarodnih konvencija koje doprinose zaštiti djece i mladih od digitalnog nasilja. Evropska konvencija o ljudskim pravima garantuje pravo na privatnost i zaštitu ličnih podataka¹², dok Konvencija o pravima djeteta¹³ i njeni protokoli osiguravaju zaštitu djece od svih oblika nasilja i eksploatacije. Budimpeštanska konvencija o sajber kriminalu dodatno pruža međunarodni okvir za procesuiranje kibernetičkog kriminala (cybercrime)¹⁴. Ovi standardi omogućavaju harmonizaciju domaćeg zakonodavstva sa praksom drugih zemalja i pružaju smjernice za preventivne i represivne mjere.

Ipak, izazovi u domaćem zakonodavstvu ostaju, prvenstveno zbog nedostatka sistemskih preventivnih programa i edukacija za stručnjake koji rade sa djecom. Postoji potreba za razvijanjem edukativnih sadržaja i protokola koji bi omogućili prepoznavanje i adekvatno reagovanje na cyber nasilje, kako kod žrtava tako i kod počinilaca. Edukacija i

9 Krivični zakoni („Službeni glasnik BiH“, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 i 35/18).

10 Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 12/2025 od: 28. 2. 2025)

11 Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu („Sl. glasnik BiH“, br. 88/07).

12 Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 18/97., 6/99. – proć. tekst, 8/99 – ispr., 14/02., 1/06. i 13/17).

13 Ujedinjene nacije (1989). Konvencija o pravima djeteta. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

14 Konvencija o sajber kriminalu European Treaty Series – No. 185, Budimpešta, 2001, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802fa401>

profesionalno usavršavanje zaposlenih u školama, centrima za socijalni rad i drugim institucijama koje dolaze u kontakt sa djecom, kao i jačanje digitalnih kompetencija, predstavljaju ključne korake ka efikasnoj zaštiti djece u digitalnom prostoru.

Zakonski okvir Bosne i Hercegovine, iako značajan, zahtijeva kontinuiranu nadogradnju i prilagođavanje novim oblicima digitalnog nasilja. Implementacija preventivnih mjera, edukacija i koordinacija između različitih nivoa vlasti ključni su za efikasnu zaštitu djece i mladih u cyber prostoru.

ZAKLJUČAK

Savremeno digitalno okruženje postalo je sastavni i nezaobilazni dio života djece i mladih, pružajući im brojne mogućnosti za obrazovanje, socijalnu interakciju i kreativno izražavanje. Međutim, uz sve prednosti koje digitalna tehnologija donosi, neraskidivo je povezano i sa nizom rizika koji posebno ugrožavaju najmlađe korisnike. Posebna pažnja mora se posvetiti djeci predškolskog uzrasta, kojima je preporučljivo ograničiti upotrebu digitalnih uređaja i osigurati adekvatan nadzor, kako bi se spriječili negativni uticaji na njihov cjelokupni razvoj.

Kod djece školskog i adolescentnog doba prisutni su složeniji izazovi digitalnog nasilja, zloupotrebe ličnih podataka, izloženosti neprimjerenim sadržajima i online prijetnjama. Karakteristično za digitalno nasilje jeste njegova anonimnost, brzina širenja i široka publika, što dodatno povećava ranjivost djece i složenost prevencije. Posljedice koje ovakvi negativni događaji ostavljaju ogledaju se u psihološkim, emocionalnim, socijalnim i obrazovnim teškoćama, koje zahtijevaju pravovremene i sveobuhvatne mjere zaštite.

Zaštita djece u digitalnom prostoru zahtijeva multidimenzionalan pristup, prilagođen specifičnostima uzrasta. Dok je kod najmlađih neophodno postaviti jasna ograničenja i nadzor, kod starije djece i mladih ključna je edukacija i razvoj svijesti o odgovornom korištenju digitalnih tehnologija, uz istovremenu primjenu savremenih sigurnosnih mjera.

Roditelji, škole i društvo kao cjelina nose odgovornost za sigurnost djece u digitalnom svijetu. Roditeljska uloga podrazumijeva aktivno uključivanje, otvorenu komunikaciju i stalno praćenje digitalnih aktivnosti djece, dok obrazovne ustanove moraju kroz integrisane programe i interaktivne radionice kontinuirano razvijati digitalnu pismenost i kritičko mišljenje. Time se djecu osposobljava da prepoznaju rizike i odgovorno upravljaju svojim digitalnim identitetom.

Efikasna zaštita privatnosti i sigurnosti u digitalnom okruženju počiva na primjeni konkretnih strategija: ograničavanju dijeljenja ličnih podataka, podešavanju vidljivosti sadržaja, opreznom prihvatanju kontakata i stalnoj edukaciji odraslih o savremenim prijetnjama. Sinergijsko djelovanje roditelja, obrazovnih institucija i nadležnih društvenih aktera ključno je za stvaranje sigurnog i zaštićenog digitalnog prostora za djecu.

Pravni okvir mora pratiti brzi tehnološki razvoj i nove oblike digitalnog nasilja. Zakonske regulative i mjere predostrožnosti neophodno je kontinuirano ažurirati i unapređivati, kako bi bili efikasni u zaštiti prava djece i njihovoj bezbjednosti u digitalnom dobu. Jasni propisi, u kombinaciji sa preventivnim programima i edukacijom stručnjaka, predstavljaju neophodnu osnovu za stvaranje sigurnog i pravno zaštićenog digitalnog okruženja.

Potrebno je uspostaviti koordinisani i trajni sistem prevencije digitalnog nasilja, unaprijediti školske protokole i kontinuirano razvijati digitalne kompetencije kod djece i odraslih. Samo zajedničkim i usklađenim djelovanjem porodice, škole, institucija i društva moguće je izgraditi digitalni prostor koji je istovremeno siguran, podržavajući i podsticajan za zdrav razvoj djece i mladih.

Digitalno nasilje predstavlja složen fenomen sa višestrukim posljedicama, čiju efikasnu prevenciju i zaštitu može osigurati jedino sveobuhvatan pristup koji uključuje pravnu

regulativu, kontinuirano jačanje digitalnih vještina i svijesti, podršku porodici i školi, te stalno prilagođavanje i nadzor digitalnog okruženja. Izgradnjom takvog integrisanog sistema, društvo može garantovati sigurnost i dobrobit djece u svijetu digitalnih tehnologija, stvarajući čvrstu osnovu za njihov siguran i uspješan razvoj.

LITERATURA

- American Academy of Pediatrics (2016). Media and Young Minds. Pediatrics.
- BLSP RS/BD. (2023). Projekat Legalne socijalizacije i prevencije maloljetničke delinkvencije. Interni izvještaj.
- Byrne, J., Kardefelt-Winther, D., & Livingstone, S. (2016). Understanding digital risks for children and young people. *Journal of Child and Adolescent Protection*, 12(3), 213-227.
- CRA & UNICEF. (2024). Istraživanje o digitalnim navikama i sigurnosti djece u BiH. Regulatorna agencija za komunikacije i UNICEF BiH. Preuzeto sa: <https://www.unicef.org/bih/>
- Elsaesser, C., Russell, B., Ohannessian, C. M., & Patton, D. (2017). Parenting in a digital age: A review of parents' role in preventing adolescent cyberbullying. *Aggression and Violent Behavior*, 35, 62-72. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.06.004>
- European Commission. (2022). Better Internet for Kids (BIK+) Strategy. Preuzeto sa: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282022%29733663
- European Commission. (2023). Digital Services Act – Protecting Minors Online. Preuzeto sa: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/digital-and-information-society_en
- European Commission. (2023). EU Guidelines for the Protection of Minors Online. Preuzeto sa: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/news/new-eu-guidelines-protection-minors>
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 18/97., 6/99. – proć. tekst, 8/99 – ispr., 14/02., 1/06. i 13/17).
- International Telecommunication Union – I TU (2024). Global connectivity report 2024. International Telecommunication Union.
- Kokkinos, C. M., Antoniadou, N., & Markos, A. (2014). Cyber-bullying: An investigation of the psychological profile of university student participants. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35(3), 2042014. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.04.001>
- Konvencija o sajber kriminalu European Treaty Series – No. 185, Budimpešta, 2001, <https://rm.coe.int/Co-ERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802fa401>
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2021). Electronic bullying among middle school students: Implications for school intervention. *School Psychology Review*, 50(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/2372966X.2020.1862623>
- Krivićni zakoni („Službeni glasnik BiH“, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 I 35/18).
- Kuzmanović, D., i dr, (2016). Digitalno nasilje – prevencija i reagovanje, Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Pedagoško društvo Srbije
- Kuzmanović, D., Popadić, D., & Pavlović, Z. (2016). Digitalno nasilje među djecom i mladima: Izvještaj o istraživanju. UNICEF.
- Livingstone, S., & Byrne, J. (2018). Promoting children's internet safety in Europe: Recommendations for policy. *Journal of Children and Media*, 12(1), 1-9. <https://doi.org/10.1080/17482798.2018.1428620>
- Livingstone, S., Davidson, J., Bryce, J., & Gekoski, A. (2023). Children's experiences of online harm and resilience. EU Kids Online.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K., (2011). Risks and safety on the internet: The perspective of European children. LSE, London: EU Kids Online.
- Livingstone, S., Stoilova, M., & Nandagiri, R. (2021). Children's online experiences in a digital age: Risks, opportunities and measures. EU Kids Online.
- Machimbarrena, J. M., Garaigordobil, M., González-Cabrera, J., & Ortega-Barón, J. (2023). Cybervictimization and psychological adjustment in adolescence: A systematic review. *Computers in Human Behavior*, 141, 107638. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107638>
- Moreno, M. A., Ton, A., Selkie, E., & Evans, Y. (2020). Secret society 123: Understanding the language of self-harm on Instagram. *Journal of Adolescent Health*.

- Privacy International. (2025). Surveillance Disguised as Protection: Evaluating Parental Control Apps. Preuzeto sa: <https://arxiv.org/abs/2504.16087>
- Smahel, D., Blinka, L., & Ledabyl, O. (2020). EU Kids Online 2020: Survey Results from 19 Countries. EU Kids Online, London School of Economics and Political Science.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2021). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*.
- Smith, P., Jones, L., & Williams, K. (2022). Indicators of Cyberbullying in Adolescents: Psychological and Behavioral Signs. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*.
- Staksrud, E. (2022). *Children in the Digital Environment*. Routledge.
- Ujedinjene nacije. (1989). Konvencija o pravima djeteta. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- UNICEF (2021). The State of the World's Children 2021: On My Mind – Promoting, protecting and caring for children's mental health. UNICEF.
- UNICEF (2024). The State of the World's Children 2024: For Every Child, Every Right in the Digital Age. UNICEF.
- UNICEF Bosnia and Herzegovina. (2024). Izvještaj o pristupu i sigurnosti djece na internetu. Preuzeto sa <https://www.unicef.org/bih/en/press-releases/93-children-bosnia-and-herzegovina-have-access-smart-phones>
- UNICEF Bosnia and Herzegovina. (2024). Izvještaj o pristupu i sigurnosti djece na internetu. Preuzeto sa <https://www.unicef.org/bih/en/press-releases/93-children-bosnia-and-herzegovina-have-access-smart-phones>
- Vujović, S. (2021). Cyber violence against children: Legal and social approaches. *International Journal of Law and Information Technology*, 29(1), 67-84.
- Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu („Sl. glasnik BiH“, br. 88/07)
- Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 12/2025 od: 28.02.2025)

CYBER VIOLENCE AGAINST CHILDREN: CHALLENGES AND CONSEQUENCES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Author: MAGDALENA GLIGIĆ

Email: magdalena.gligic@student.fpn.unibl.org

Faculty of Political Science, University of Banja Luka

Introduction: The development of the Internet and digital technologies has significantly changed the everyday life of children, especially those of preschool and adolescent age, opening countless opportunities for education, communication, and entertainment. On the other hand, the digital environment also brings new challenges, among which cyber violence is increasingly recognized as a serious problem, especially in Bosnia and Herzegovina. This form of violence, often hidden and difficult to detect, can have long-term psychological, emotional, and social consequences for the child's development. In modern circumstances, it is necessary to establish a comprehensive and coordinated child protection system through the active role of parents and educational institutions, strengthening awareness and digital skills in children, and adapting the legislative framework to the rapid development of digital technologies.

Aim: The aim of the paper is to investigate the challenges posed by violence against children via the Internet, analyze its consequences, and present protection measures, with an emphasis on the role of parents, educational institutions, and the legislative framework in the prevention and protection of children in the digital environment.

Materials and Methods: The study is based on a systematic review of relevant literature, official reports from competent institutions, and statistical data on digital risks for children. Descriptive and analytical methods were applied to assess the situation and propose appropriate solutions.

Results: Children in Bosnia and Herzegovina spend a significant amount of time on the Internet and social media, which makes them particularly vulnerable to forms of cyber violence, including digital violence, sextortion, grooming, and exposure to inappropriate content. Insufficient digital literacy of parents and limited control further increase the risk. Effective application of legal and institutional measures significantly reduces the frequency and consequences of such violence.

Conclusion: A safe digital environment requires educating children and parents, the active involvement of educational institutions, and strengthening the legislative framework. The implementation of preventive measures contributes to the protection of children and enables them to develop optimally in the digital age.

Keywords: internet violence; children; digital dangers; child protection; parental control; legislative framework